

İç Oğuz Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boyu'nda Bamsı Beyrek Karakteri ve Tematik Yapının İşlevsel Modeli

The Character of Bamsı Beyrek in “İç Oğuz Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy” and the Functional Model of Thematic Structure

Ruşen Alizade¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: R.A. 0000-0002-0561-8294

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Ruşen Alizade,
İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Beşoş
Mah. Akasya Sokak T Blok 2. Kat 50, İstanbul,
Türkiye
E-mail: rovsenaliz@aydin.edu.tr

Başvuru/Submitted: 08.02.2021

Revizyon Talebi/Revision Requested: 01.03.2021

Son Revizyon/Last Revision Received: 10.05.2021

Kabul/Accepted: 23.05.2021

Atf/Citation:

Alizade, R. (2021). İç Oğuz Taş Oğuz Asi Olup
Beyrek Öldüğü Boyu'nda Bamsı Beyrek karakteri
ve tematik yapının işlevsel modeli. *TUDED*,
61(1), 45-59.
<https://doi.org/10.26650/TUDED2021-876776>

ÖZET

Dede Korkut Kitabı'nin *İç Oğuz Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boyu*'nda anlatılan Bamsı Beyrek karakteri, öncelikle arabuluculuk işlevine sahip olması açısından dikkat çekmektedir. Söz konusu sonuncu boydaki iki katmanlı tematik yapıya dayanan bu çalışmada, yapısal-semantic yöntemin uygulanması ile Beyrek karakterinin yapısı ve statüleri irdelenmiş, genel olarak boydaki karşıtlık, bağlam, ritüel ve karakterler analiz edilmiştir. Çalışmada, Beyrek karakterinin misyonu doğrultusunda faaliyette bulunduğu, bu karakterin öldürülmesinin ardından boydaki bazı karakterlerin (Aruz ve Kazan'ın) sahip oldukları yeni statüler tespit edilmiştir. Aynı zamanda, Beyrek karakterinin statü değiştirici özelliğe sahip olduğu ve bu karakterin tematik yapının önemli unsuruna dönüşebildiği de açıklanmıştır. Beyrek'in vurgulanan dönüşüm sonrası ritüel bağlamda bulunabilmesine ilişkin hususlar değerlendirilmiş ve onun tematik yapının üst katmanında ölü, alt katmanında canlı bulunmasına neden olan etkenler tahlil süzgecinden geçirilmiştir. Bununla Beyrek karakterinin statü değiştirici işlevinin ritüel bağlamı net olarak belirlenmiştir. Beyrek'in şaman ve kurt statüleri ele alınıp incelenmiş, onun Korkut Ata ile aynı semantik düzeyde bulunabildiği tespit edilmiştir. Araştırmada, tematik yapıya yansıyan karşıtlığın kült bağlamı belirlenmiş, tematik yapıda bulunan dönüştürücü unsurların onarılmasına çalışılmış ve statü değişme ritüelinin işlevsel modeli bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut Kitabı, Beyrek, İç Oğuz, Taş Oğuz, model

ABSTRACT

Bamsı Beyrek, a character described in the narrative concerning *İç Oğuz Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boyu* (“When Outer Oghuz mutinied against Inner Oghuz and Beyrek Died”) is of interest because his primary function in the epic, *The Book of Dede Korkut*, is mediation. This study is based on the two-layered thematic structure of the last *boy* (narrative) of the text. It applies the structural semantic methodology to the examination of the configuration and positioning of Beyrek's character through a general analysis of the contrasts, contexts, rituals, and characters. The study determines that Beyrek's actions are aligned to his mission, and that the status of some characters (Aruz and Kazan) alters after Beyrek is murdered. Thus, the ritual context of the position-altering function of this character is clearly defined. Beyrek's positioning as *shaman* and *wolf* are also examined, and it is ascertained that he occupies the same semantic level as Korkut Ata. The study identifies the cult-based framework of the oppositions reflected in the thematic structure, restores the transformative elements of the topical construction, and discovers the functional model of the status changing ritual.

Keywords: The Book of Dede Korkut, Beyrek, Inner Oghuz, Outer Oghuz, model

EXTENDED ABSTRACT

This study of the epic, *The Book of Dede Korkut* found that connections are formed between the positioning of characters such as Kazan Khan and Aruz Koca because of the functional nature of Beyrek's characterization. It examines Beyrek's murder in the twelfth and last *boy* (narrative) using semantic arguments that allow the determination of a ritual context to the characterization of Aruz and Kazan. The study also evaluates Beyrek's place and role within this framework and explains that this character is also subject to a change of status along with other figures such as Kazan and Aruz. The highlighted transformation of Beyrek's positioning is integrated with the function of mediation. The identification of Beyrek's modifying function allows the disclosure of the ethno-ritual context of shamanism. Beyrek occupies a shamanistic status in the lower layers of the thematic structure and may be identified with the adventure reflected in the third *boy* of *The Book of Dede Korkut*, offering several important clues to its significations.

The study also discusses the hostility between Aruz Koca and Kazan Khan in terms of an internal problem of the Oghuz community. It states the inevitability of finding a *meta-ethnos* mediator to eliminate the prevailing difficulty and examines Beyrek in the context of a wolf cult, citing examples that elucidate the lupine cosmogonic connections in the qualities of this character. The characters of Beyrek and Korkut Ata are also compared, and it is demonstrated that Beyrek is the metaphorical equivalent of Korkut Ata's personality. However, it is noted that wolf-specific features may be observed in both characters in contexts underlying the thematic structure of the epic. The article further comments on the ritual setting of the last *boy* and elucidates the ceremonial nature of the characters.

The existence of transformative elements between the two-layer thematic structures of the text is illuminated and examined through the archetype of the last *boy*. The transitional phases between these elements are also marked, highlighting that a retrospective methodology is the only applicable means of restoration. Applying this method, it becomes possible to gradually progress from the upper to the lower layer of the thematic structure, which can then be transferred to any context.

In this respect, the old context is present in the new setting in the form of *reflections*, but these reflections are also found to create oppositions in the new context. The article shows that the contrasts that achieve subtextual consistencies in the thematic structure of the last *boy* are reflected in the upper layer of the thematic structure as signs. The clarification of these highlighted signs is imperative for the restoration of the lower layer of the thematic structure. This reported framework allows observations to be effected on the basis of the most striking contrast reflected in the upper layer of the thematic structure, the dual positioning of Aruz and Kazan. It is contended that the subtextual is made visible in two aspects. First, the narrator attempts to sustain Kazan Khan's image as a hero from the beginning to the end of the thematic structure; nevertheless, Kazan's anti-hero status is revealed. Second, the narrator

attempts to portray Aruz Koca as the anti-hero who destroyed Kalın Oghuz; however, Aruz's heroic status is seen and inferred.

The present study determines that the transformative positioning of Beyrek's character in the third and the last *boy* reflects varied contexts, but important structural elements are repeated through ritual, and Beyrek's character assumes the position of mediacy. The article discusses the topical construction of the aspect of ritual in the lower layer of the thematic framework of the last *boy* and evinces the presence of a status changing ritual within this structure. The epic contrast is reflected on the thematic structure as a value-based opposition, and the ritual reinstated in six thematic contexts is actually a status changing ceremony. It is explicated that Oghuz Khan represents the figure that caused the formation of the first cosmogonic processes. Cosmogony is not comprised merely of universe-congenital elements but also the cosmogonic process. The concerned process is directly related to Oghuz Khan's foundational role in the world and is associated with the modeling of the Oghuz cosmos in the texts that mention his name. The study ultimately reports that the world model labeled *Üç Ok - Boz Ok* (Three Arrows - Dun Arrow) was created by Oghuz Khan and was reinstated by the Oghuzs in the status changing ritual described in the last *boy*. It would be impossible to restore the Inner Oghuz-Outer Oghuz cosmos (world order) without grounding it in this model.

GİRİŞ

*İç Oğuz Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boyu'*nda anlatılan Bamsı Beyrek karakterinin, arabuluculuğu, kozmolojik düşüncenin epik dönüşümleri bağlamında dönemlere ayrılmıştır. Bu yazıda Beyrek karakterinin karmaşık ve işlevsel bir yapıya sahip olduğu göz önünde tutularak söz konusu karaktere özgü hususlar ayrıntılı bir şekilde betimlenecektir. Aynı zamanda, tematik yapıda (mesaj, düşünce ve duygu oluşumunda) bulunan işlevsel modelin incelenmesi ile ilkel kozmogonik konunun onarılması da gerçekleştirilmiş olacaktır.

Bamsı Beyrek karakterinin arabuluculuk işlevi ele alınırken bu işlevin doğrudan yapısal (yinelenen / değişmez) bir eylem olduğu dikkati çekmektedir. Bu işlev aynı zamanda yapısal açıdan farklı semantik katmanların üst üste kurulmuş biçimi olarak da incelenmelidir. Söz konusu karakterin eposun boylarındaki genel durumu göz önüne alındığında vurgulanan işlevin sadece epik bir nitelik taşımadığı görülecektir. Bu bağlamda Beyrek karakterinin sonuncu boyla ilgili olmaktan ziyade, Oğuz kozmosu bağlamındaki yapısal eylemin bütün katmanlarını kapsayan özel bir statüye sahip olduğu anlaşılacaktır.

1. Beyrek Karakterinin Yapısı

*İç Oğuz Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boyu'*nda iki tematik yapı (üst katmanlı ve alt katmanlı yapılar) bulunmaktadır. İlk tematik yapı bağlamına yansıyan Beyrek'in ölümü veya öldürülmesi olayı, bu yapı çizgisinin merkezinde yer almaktadır. Aslında Beyrek'in boydaki durumu bir "süzgeç" niteliğindedir ve söz konusu "süzgeç"ten geçen karakterlerin statüleri de değişmektedir. Kaydedilen değişimler, aşağıdaki şemada net olarak görülmektedir:

Anti - kahraman Kazan		Kahraman Kazan
	Beyrek	
Kahraman Aruz		Anti - kahraman Aruz

Üzerinde inceleme yapılan *İç Oğuz Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boyu'*nda töresel düzeni bozduğuna göre (Taş Oğuz beylerinin yağma törenine katılımını sağlamadığı için) anti-kahramana dönüşen Han Kazan, Beyrek'in öldürülmesinin ardından onun intikamını alması gereken kahramana dönüşmekte veya toplumsal bir statüye sahip olmaktadır. Töresel düzenin bozulmasına karşı çıkarak kahramana dönüşen Aruz Koca'nın ise daha sonra Beyrek'i öldürmekle anti-kahraman statüye sahip olduğu görülmektedir. Yani statüler arasındaki ilinti, Beyrek'ten geçmektedir ve bu husus, onun arabuluculuk işlevinin göstergesidir. Ancak Beyrek, kendi ölümüyle hem Kazan'ın hem de Aruz'un statüsünü değiştirmektedir. Bu açıdan, Beyrek'in arabuluculuk işlevinin bir katmanı da, statü değiştiricidir. Beyrek'in statü değiştirici işlevi ilk tematik yapı bağlamında net olarak görülmemektedir. Şöyle ki, Beyrek'in tematik yapının üst katmanında öldürülmesi, onun iradesi dışında gerçekleşen bir olaydır. Yani Beyrek'i öldürme girişiminde bulunan Aruz'dur. Ancak söz konusu ölüm olayının statüleri değiştirebilmesi,

bu olayı semantik açıdan, aynı zamanda tematik yapı altındaki bağlamlara göre incelemeyi gerektirmektedir.

Yukarıdaki şemada görüldüğü üzere, Aruz ve Kazan'ın statü değiştirmeleri Beyrek karakterinden geçmektedir ve söz konusu karakterler iki statüye sahip olabilirler. Bunlardan ilk dikkat çeken ritüel statüdür. Boydaki tematik yapının birçok öğeden oluştuğunu ve bütüncül olduğunu dikkate alarak bu yapının Aruz ve Kazan karakterleri çevresinde ritüel bağlamının yer aldığı da söylenebilir. Beyrek karakteri de tematik yapısal bağlamın önemli unsuruna dönüşüp kaydedilen ritüel bağlama dahil edilebilmektedir. Aruz ve Kazan karakterleri, en az iki dönüşümlü tematik yapısal bağlamlarda buldukları için Beyrek de kendi ölümüyle iki statüye (ölü ve canlı) sahip olmaktadır. Bu açıdan, tematik yapısal bağlamlar farklı statüleri amaçlamaktadır. Yani Aruz, tematik yapının üst katmanında anti-kahraman, alt katmanında kahraman olarak görülmektedir. Kazan ise tematik yapının üst katmanında kahraman, alt katmanında anti-kahraman olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla tematik yapının üst katmanında ölü bulunan Beyrek, bu yapının alt katmanında diridir. Beyrek karakteri, Aruz ve Kazan ile aynı epik bağlamda bulunduğu için söz konusu karakterin de ikili statüden geçmesi gerekmektedir. Böylelikle, Aruz ve Kazan'ın statü değiştirmeleri, ritüel hareketler olarak değerlendirilebilir. Beyrek'in yaşam-ölüm niteliğindeki statü değişimi de ritüel bir hareket, bir başka ifadeyle ritüelistik ölümdür. Bu durumda, tematik yapı genel olarak ele alınıp değerlendirilmekte ve ritüel-mitolojik bağlam dikkate alınarak aşağıdaki argümanlar öne sürülmektedir:

- a. Beyrek'in ölümü, ritüel niteliktedir ve o, gerçek anlamda ölmemektedir.
- b. Beyrek'in ölümü, aynı zamanda, onun statü değişimidir. Yani yalnızca Aruz ve Kazan'ın statüleri değil, Beyrek'in de statüsü değişmektedir. Ancak Beyrek'in statü değişimi, ritüel sürecin en üst katmanında bulunan ve onun arabuluculuk işlevine dâhil edilebilen bir olaydır. Aruz ve Kazan'ın statüleri değiştirilebilir niteliktedir, Beyrek'in statüsü ise değiştirici bir özelliğe sahiptir.
- c. Beyrek'in statü değiştirici işlevinin toplumsal ve ritüel bağlamı bulunmaktadır, bu bağlam şamanlıktır.

1.1. Beyrek Karakterinin Şaman Statüsü

Beyrek karakterinin sahip olduğu şaman statüsü, sonuncu boyun ikinci tematik yapısında görülmektedir. Söz konusu statü, tematik yapının üst katmanına çıkamamakta veya Beyrek'le ilgili geçmiş zaman dilimini yansıtmaktadır. Beyrek ise geçmişte olup bitenlere *Dede Korkut Kitabı*'nin önceki boyları bağlamında sahiptir. Örneğin, eposun üçüncü boyu (*Kam Büre Beg Oğlu Bamsı Beyrek Boyu*)¹, Beyrek'in geçmişte yaşadığı olayların bütününden ibarettir. Bu açıdan, Beyrek, sonuncu boya geride kalmış olan ve tamamlanmış “serüveni” ile katılmaktadır. Bu “serüven” iki katmanlıdır: birincisi, Beyrek'in eposun üçüncü boyundaki ilk tematik yapı bağlamında bulunan geride kalmış olan yaşamıdır. İkincisi ise Beyrek'in söz konusu boyun

1 Söz konusu boy için bkz. Gökyay, 2006, s. 59-90.

ikinci tematik yapı bağlamına yansıyan geçmiş hayatıdır. Bilindiği gibi Türk dünyası eposlarında betimlenen kahramanlar çeşitli tematik yapı bağlamlarında bulunabilirler ve bu husus tipolojik bir doğallıktır. Putilov, *Kahramanlık Destanı ve Gerçeklik* adlı eserinde vurgulanan tematik yapı bağlamlarının karşılıklı ilişkilerine dair şöyle yazmaktadır:

Karşılıklı etkileşimler, ayırt edici niteliği ile yalnız şu anlatılarda fark edilmektedir ki, onlardaki muhteva, doğrudan öyküleme bağlamında belli olmayan geçmiş olayların bulunduğunu amaçlayabilsin; söz konusu geçmiş olaylarda gelişen ve çözülebilen zıtlıklar, anlatının başlangıç kısmına kadar artık çapraşık durumda olur ve kahramanlar, olaylara onların davranışlarını koşullandıran herhangi geride kalmış olan bir yaşam ile dâhil olurlar (Putilov, 1988, s. 193).

Beyrek'in geride kalmış olan yaşamı da, hem üçüncü boyun ilk tematik yapı bağlamındaki hikâye ediliş biçimine hem de *Dede Korkut Kitabı*'nda kendisiyle ilgili olan tüm epizotlardaki tematik yapıların alt katmanlarına yansımaktadır. Yani Beyrek'in söz konusu geride kalmış yaşamında onun şaman statüsü de bulunmaktadır. Söz konusu statünün *Kitap*'taki belirtileri korunup saklanmaktadır. Bu belirtiler sistemli bir dizilişten ibarettir ve bu husus karakterin yapısal semantiğinin kurgulanmasını mümkün kılmaktadır. Beyrek'in şaman statüsü, öncelikle sonuncu boyun tematik yapısındaki olayların mantıksal sıralanışında oluşmaktadır. Şöyle ki, Aruz Koca, Beyrek'i Taş (Dış) Oğuzlardan yana olması için çağırır, dolayısıyla ona "lütf edip bizi Kazan ile barışdurasın" (Gökyay, 2006, s. 190) bilgisinin yazıldığı bir kâğıt gönderir. Beyrek, Han Kazan'ın *mağı* (danışmanı) konumundadır ve bu görevi dolayısıyla da Aruz Koca tarafından çağrılır. Bu hususta söylenebilir ki, Aruz ile Kazan arasındaki karşıtlık, Oğuz içi veya toplum içi bir meseledir ve onların barışmalarının sağlanması ile Kalın Oğuzun iki kolu (Üç Ok ve Boz Ok) da barışmış olacaktır. Söz konusu zıtlık, toplum üstü bir mesele niteliğindedir ve bu sorunu gidermek amacıyla toplum üstü bir arabulucunun da bulunması gerekmektedir. Beyrek'in danışmanlık statüsü ise kaydedilen toplum üstü karşıtlığın çözümü için geçer durumda olmayan veya düşük bir statüdür. Aslında *Dede Korkut Kitabı*'nda toplum üstü arabulucu Korkut Ata veya Dede Korkut'tur. Ancak söz konusu karşıtlığın çözümü meselesinde o anımsanmaz, oysa "Oğuz kavumunun müşkilini" (Gökyay, 2006, s. 19) halletmek onun doğrudan görevidir. Beyrek'in Taş Oğuzlardan (Boz Oklardan) kız alması (akrabalığı) meselesi, farklı bir durumda temel husus niteliğinde ele alınabilir. Ancak Oğuz ilinin (elinin) töresel düzeni bozulmuştur ve bu durumun düzeltilebilmesi için temel olarak görülmeyen statüler (danışmanlık, damatlık) bağlamında herhangi bir figür veya karakter talep edilmemektedir. Beyrek, Aruz tarafından doğrudan barıştırmacı olarak çağırılmış olsa da onun genel Oğuz kozmosu ile ilgili olan barıştırmacı bir işlevinin bulunmadığı görülmektedir.

Böylelikle, Beyrek'in Aruz Koca'nın huzuruna barıştırmacı sıfatıyla çağrılmasının yanı sıra öldürülmek için çağrıldığı da dikkat çekmektedir. Bu husus, yine ikili bir konum oluşturmaktadır. Yani Beyrek, tematik yapı üstünde ölü, tematik yapı altında ise diri statüdedir. Bu statülere dayanıp herhangi bir karşıtlığın ortadan kaldırılması da olanaklıdır. Tematik yapı üstünde betimlenen Beyrek, bir danışman sıfatıyla, aynı zamanda Taş Oğuzlarla akrabalık bağı bulunup onlardan

yana olmayan bir damat olarak doğrudan öldürülmek için çağırılır. Ancak tematik yapı altında onun öldürülmek için değil, bir barıştırıcı (arabulucu) gibi çağırıldığı görülmektedir. Beyrek'in ölüp-dirilme olayında ritüelin bulunması ise onun barıştırıcı özelliğinin şamanlık çerçevesinde kurgulanmasına imkân tanımaktadır. Şöyle ki, Beyrek'in Oğuz topluluğundaki güçlüğü gidermek amacıyla çağırılması onu Korkut Ata ile aynı statüde birleştiren bir husustur. Söz konusu husus, epik kuralın mitolojik ve eğretilme özelliği bakımından olağan bir durumdur, bu durum aşağıdaki etkenlerle net bir şekilde açıklanabilir:

- a. Korkut Ata'nın sonuncu boyun tematik yapısında doğrudan bulunmayıp boydaki *yom verme* (Gökyay, 2006, s. 194) kısmına katılması onun konu ile dolaysız bir biçimde ilgili olmadığını göstergesidir. Yani değinilen tematik yapı, Korkut Ata ile bağı olan tematik yapılara dâhil değildir.
- b. Korkut Ata ve Beyrek karakterleri, şaman işlevi açısından karşılaştırıldığı zaman Beyrek'in kıdemli olduğu görülebilir. Beyrek'in bir karakter olarak tematik yapının daha alt katmanında bulunduğu ve kahraman statüsünün çeşitli karakterlere yansıdığı da dikkat çekmektedir.
- c. Korkut Ata ve Beyrek karakterleri, birbirlerinin dönüştürücü aşamaları niteliğinde görülmektedir. Beyrek bir kahraman olarak ilk ecdat, maddi âlemin yaratıcısı ve kültürel kahraman işlevlerini icra eden Korkut Ata'nın eğretilme eşdeğeri veya dönüştürücü görünümüdür.
- ç. Korkut Ata ve Beyrek karakterleri, Oğuz eposunun doğudan batıya yayılmış metinlerinde ve doğrudan *Dede Korkut Kitabı* bağlamında koşut konuma getirilmektedir. Bu durum, söz konusu karakterlerden birinin şamanlık faaliyetinde bulunmasından, diğerinin ise kahraman-alp tipine dönüşmesinden kaynaklanmaktadır.
- d. Korkut Ata ve Beyrek karakterleri, birbirine koşut olarak aynı kutsal kültür içinde aksini bulup, tematik yapıların daha sonraki dönüşümlerinde farklı tematik düzlemlerde bulunabilirler.

Yukarıda öne sürülen görüşler, epik düşüncenin gelişimi açısından olağandır; bu husus, Beyrek ve Korkut karakterlerinin denkliğine imkân vermektedir. Söz konusu denklik, her iki karakterin yapısal katmandaki ortak özelliklerine dayanmaktadır. Şöyle ki, Beyrek-Korkut denkliği, şaman işlevi konusunda belirginlik arz etmektedir. Bu yöndeki doğrulama ise Beyrek ve Korkut karakterlerinin şamanlıkla ilgili statülerinin yansıtacağı kutsal kültür bağlamının bulunmasıyla gerçekleşebilir. Böyle bir bağlamın var olduğunu söyleyen ve dolayısıyla Türk epik düşüncesinin yapısına dair fikir öne süren İsmayılov, Korkut karakterini tam olarak yeni bir bağlamda (kurt kültürü bağlamında) incelemektedir.² Söz konusu inceleme sonuçlarına dayanarak denilebilir ki, Beyrek ve Korkut karakterlerinin kurt kültürü bağlamında yer almaları olanaklıdır.

2 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. İsmayılov, 2010, s. 46-47.

1. 2. Kurt Kültü Açısından Beyrek Karakteri

Beyrek karakterinin kurt kültü dizgesiyle ilgili olduğuna dair hususlar, *Dede Korkut Kitabı*'na aralıklı olaylardan oluşan “izler” şeklinde yansımaktadır. Bu “izler”, bazen tematik yapının alt katmanından bir üst katmanına geçip Beyrek'in geride kalmış yaşamı olarak da anlatılmakta ve görünür kılınmaktadır. Söz konusu “izler”in veya yansımaların onarılmasıyla aşağıdaki net sonuçlar elde edilebilir.

Eliyarov, “erenlerin meydanı arslanı, pehlevanların kaplanı Boz Oğlan” (Gökyay, 2006, s. 61) ifadelerini tahlil edip ilkel totem olan boz kurdun anısına hürmeten Beyrek'in *Dede Korkut Kitabı*'nda Boz Oğlan olarak adlandırıldığını yazmaktadır (Eliyarov, 2012, s. 180). Vurgulanan *boz* sözcüğü kutsallık arz eden bir ifadedir ve boz (gri) rengiyle ilgili bulunan karakterler de kutsal olarak nitelendirilmektedir. Bu açıdan, Beyrek ve kurt, boz renkte tanımlanıp “bozlar” sırasına dâhil edilen ve kutsal bir nitelik kazanan karakterlerdir. Ancak Beyrek'in kaydedilen sırada *boz* lakabıyla bulunması, bu karakterin geride kalmış yaşamına ait bir belirtidir.

Beyrek, lakabı bakımından, aynı zamanda bir karakter olarak kozmogonik niteliği açısından doğrudan kurtla ilgilidir. Örneğin, babasının adı metinde *Kam Büre / Bay Büre* (Gökyay, 2006, s. 59) şeklinde geçmektedir. Kozmogonik ve yalın durum bağlamda da en çok kurt öğelerinin türediği görülmektedir: Kam Büre (Kam Börü, Kam Kurt / Şaman Kurt), Bay Büre (Bey Börü, Bey Kurt) ve Beyrek (Börü, Kurt). *Börü* arketipi, doğu Türk şamanlığında canlılığın yapısal ilkelerindedir. Basilov'a göre, Şor şamanı, davulu için derisini kullandığı hayvanı, *tag-bura* (tag/dağ, bura/hayvan) adlandırmakta ve kendisinin önde gelen koruyucu ruhu olarak düşünmektedir (Basilov, 1984, s. 81). Bu durumda iki özellik dikkati çekmektedir:

- a. Bura / Börü, şamanlığın yapısal unsurlarından biridir.
- b. Bura / Börü, şaman kült bağlamıyla ilgili olan hayvandır. Her iki özellik, *bura* hayvansal unsurunun farklı toplumsal-kültürel bağlamlarda değişik hayvan türü (kurt, at vs.) sunduğunu göstermektedir. Yani *Dede Korkut Kitabı* 'ndaki *Bura-Börü*, bir kurt karakteridir. Dolayısıyla Beyrek, kozmogonik özelliği açısından Kam Kurt (Kam Büre) oğlu kurttur.

2. Beyrek ve Korkut Ata Karakterlerinin Ortak Özellikleri

Dede Korkut Kitabı'nın sonuncu boyunda da Korkut Ata'nın görevini doğrudan Beyrek üstlenmektedir. *Kitap*'ta betimlenen Korkut Ata'nın gerçek statüleri işlevsel niteliktedir. Korkut Ata'nın kutsal statüleri ise daha çok arkaik katmanlarda bulunan statülerdir.³ Bu bakımdan Korkut-Beyrek ilintisinin birçok öğeden oluşan bağlantıdan ibaret olduğu söylenebilir. Söz konusu durum, doğrudan mitolojik-halkbilimsel düşünceye özgü bir olaydır. Şöyle ki, karakter ve anlam birimi, çeşitli dönüştürücü gelişim aşamalarından oluşmakta, dünya modeli de mitolojik düşüncenin özdeşleştirme ilkesi açısından “çalışmaktadır”. Mitolojik dünya modeli

3 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Bayat, 2016, s. 17.

ise kendi katmanlarında aynı yapısal unsuru çeşitli kodlarla “yineleyebilmektedir”. Yani aynı yapısal unsur, yansıtma özelliği taşıyan öğeleri bir araya getirmekte ve bunların ritmik biçim benzerliği ile düzeninden yeni bir dünya modeli oluşturmaktadır.

Bu çerçevede epik metnin dönüştürücü niteliğine göre değerlendirilen Korkut Ata, Oğuz topluluğunda kurtarıcı, şaman, ata, ozan ve müdrik şahsiyet olarak bilinmektedir. *Dede Korkut Kitabı*'nda söz konusu anlam birimleri yansıtan karakter Korkut Ata'dır; benzer şekilde *Oğuz Kağan* destanında da söz konusu karakterin eşdeğeri Oğuz Kağan'dır. Beyrek, tematik yapının üst katmanında kahraman kimliğiyle yer alan ve Oğuz Kağan'a benzeyen bir karakter olup tematik yapının alt katmanında şaman ve kurt sıfatlarıyla Korkut Ata'ya eşdeğerdir. Oğuz Kağan da ilk ecdat ve kültürel kahraman statüsüne sahip olan bir karakterdir. Korkut Ata karakterinin değişme özelliği göstermeyen yapısında ise meditasyon⁴ olgusu bulunmaktadır. Bu duruma göre Oğuz Kağan ve Korkut Ata karakterlerinin Türk kozmolojik dünya modelinin yansıdığı *Dede Korkut Kitabı*'nda kurgulandığı anlaşılmaktadır. Söz konusu karakterlerin kendi işlevsel konumları bakımından kurgulanması da mümkündür. Vurgulanan düzeyde Beyrek karakterinin daha çok Korkut Ata'nın değişme özelliği göstermeyen modeli olduğu görülmektedir. Böylelikle, Beyrek ve Korkut karakterlerinin tematik yapı altı bağlamlarda kendi *kurtlukları* ile bulunabilmeleri, Beyrek'in şaman statüsünü de doğrulamaktadır. Bu açıdan aşağıdaki üç husus söylenebilir:

- a. Beyrek karakteri, ilk tematik yapı katmanında kahraman olmakla birlikte, aynı zamanda arabulucudur. O, arabuluculuk dışında statü değiştirici işleve de sahiptir. Söz konusu husus, karakterin ritüel bağlamını belirlemektedir.
- b. Beyrek'in statü değiştirici bir işleve sahip olması, *Dede Korkut Kitabı*'nın sonuncu boyu bağlamında şamanlık olarak değerlendirilebilir.
- c. Şamanlık olgusu, Beyrek karakterinin Korkut Ata karakteriyle aynı işlevsel sırada bulunabilmesini sağlamaktadır. Yani Beyrek, sonuncu boyda Korkut Ata'nın Oğuz kozmosu bağlamında yerine getirdiği benzeri faaliyeti yürütmektedir. Bu mesele, epik metnin, yani *Dede Korkut Kitabı*'nın değişme özelliği göstermeyen modeli bağlamında gerçekleşmektedir.

3. Tematik Yapıda Bulunan Karşıtlığın Kült Bağlamı

Sonuncu boyda ritüel bağlam ve karakterlerin ritüel özyapısı bulunmaktadır. Bu durumda eposun tematik yapısı, kült bağlamında incelenmelidir. *Dede Korkut Kitabı*'na yansıyan herhangi bir kültün de kozmik modellendirici niteliklere sahip olduğu görülmektedir. Bu nitelikler, onu modellendiren toplumsal unsurun (Oğuz Kağan'ın) tüm din dışı unsurları ile irtibatını da sağlamaktadır. *Kitap*'taki toplumsal unsur, kutsal bağlamdaki kültte modellendiği gibi, kült de

4 Meditasyon, Latince 'meditatio' kelimesinden türetilmiş bir kavramdır. Meditasyonda amaç zihni boşaltmakla birlikte akışta kalabilmektir. Bu zihni boşaltma anında birey derin bir rahatlama ve farkındalık yaşar. Bu o bireyin doğru meditasyonda yaşadığı arınmadır. Meditasyonda inisiyasyon sağlanır ve bu da yüksek konsantrasyonla olur. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Çelikbaş, 2020, s. 89-90.

din dışı bağlamda bulunan toplumsal unsurda gerçekleşmektedir. Yani, toplumsal unsur ile kült, iki dizge olarak birbirlerine yansımaktadır. Aynı zamanda, her iki dizgede tek yapının bulunduğu söylenebilir. Bu açıdan, kutsal ve din dışı bağlamların dikkat çeken yansıtıcı koşutluğuna dayanarak Oğuz kozmosu bağlamındaki din dışı karşıtlık kült bağlamında değerlendirilebilir.

Dede Korkut Kitabı'ndaki kutsal ve din dışı bağlamlar, tek dizgenin hiyerarşik aşamaları niteliğinde ve ayrılmaz biçimde oluşmuşlardır. Sonuncu boydaki dört karakterden (Kazan, Aruz, Korkut, Beyrek) ikisi, yani Korkut ve Beyrek, doğrudan kurt kültü ile ilgilidir. Diğer iki karakterin kült göstergeleri ise onların adlarında taşınmakta veya işaretlenmektedir.

Han Kazan, eposun on birinci boyunda “Azvay kurd enüğü erkeğinde bir köküm var” (Gökyay, 2006, s. 179) demektedir. Bu ileti, Kazan'ın ecdat bakımından kurtla ilgili olduğunun göstergesidir. Ceferli, Kazan-kurt uygunluğunun ritüel modeline dair şöyle yazmaktadır:

Kitab-ı Dede Korkut'un ikinci boyunda yurdu talan edilen Kazan Hanın yurda, köpeğe, kurda ve suya müracaatı, bütün dini, manevi, poetik dönüşümleri ile birlikte eski kült-ritüel modelinden dışarı çıkmamaktadır. Saha, kendi yapısında davranış formülü olarak bu modeli vermektedir (Ceferli, 2001, s. 107).

Vurgulanan müracaatlar, ayırt edici yönü ile dikkat çeken ritüel nitelikli model kapsamındadır. Bu husus, Kazan'ın hayvan kılıklı düzeyini doğrulamaktadır. Buna benzer hayvan kılıklı düzey, Aruz Koca karakteri için *at* olgusudur. Aruz, *Dede Korkut Kitabı*'nda *at ağuzlu* (Gökyay, 2006, s. 39) sıfatı ile tanımlanır. *At ağuzlu* tanımı, *at* yüzlü anlamındadır, bu ise Aruz'un *at* kültü ile ilgili iki düzeyini ortaya koymaktadır:

a. Beyrek'in kurt kültü ile bağlılığı, onun destansı karakterinde *nikab* (yüz örtüsü) ögesiyle doğrudan yüzünde işaretlenir. Aruz'un *at ağuzlu* tanımı da onun bizzat yüzüyle ilgilidir. Bu durumda aynı ögenin yinelenmesi dikkat çekmektedir. Levi-Stross'a göre, yineleme özel bir işleve sahiptir ve doğrudan mitin yapısını belirlemektedir (Levi-Stross, 1985, s. 206). Yani, hayvan kılıklı ögenin kutsal bağlamda Oğuzların yüzü niteliğinde yinelenmesi, mitin yapısal olayıdır. Böylelikle, mitin ritüel bağlamı, Aruz'un “*at ağuzlu*” (*at* yüzlü) ögesinde *at* kültü belirtisini göstermektedir.

b. Kült, kozmogoninin yapısal türemesini oluşturmaktadır. Örneğin, *Kam Büre oğlu Beyrek* (Gökyay, 2006, s. 59) deyişi, *Kam Kurt oğlu Beyrek* anlamındadır ve bu hususta dikkat çeken *kurt* yapısal ögesi, babanın (Kam Büre'nin) ve oğulun (Beyrek'in) adlarına kozmogonik türeme niteliğinde yansımaktadır. Aruz da aynı kozmogonik dizinin unsurudur. *At* kozmogonik unsuru ise Aruz'un ad-betimlemesinde kozmogonik türemenin bağlaşımlar esası olarak işlev görmektedir. Bu durumda, *at*, genetik modelin değişme özelliği göstermeyen yapısında kült olarak yer almaktadır.

Oğuz ilindeki karşıtlığın yönlerini oluşturan unsurlar, Oğuz dünya düzenine uygun bir şekilde sıralandıktan sonra kült tapınış dizgesinin aşağıdaki mantıksal görünüşü ortaya çıkmaktadır:

Üç Ok-----Boz Ok
 İç Oğuz-----Taş Oğuz
 Kurt Kazan-----At Aruz
 Kurt Beyrek-----At Aruz

Görüldüğü gibi Kazan ve Beyrek, sosyal-siyasi karşıtlığın aynı kutbunda yer alan karakterlerdir. Bu karakterlerin bir arada bulunmaları, hem Üç Oklara mensup olmalarından hem de özdeş olan tek kült dizgesinin (kurt kültürünün) temsilcileri gibi faaliyet göstermelerinden kaynaklanmaktadır. Kurt kültürüne ait olan her iki karakterin at kültürünün taşıyıcısına (Aruz'a) karşı çıktıkları görülmektedir. Bu hususta karşıtlığın kült bağlamı daha net bir şekilde belirlenebilmektedir.

4. Tematik Yapıda Bulunan Dönüştürücü Unsurların Kurgulanışı

İç Oğuz *Taş Oğuz* *Asi Olup Beyrek Öldüğü Boyu* 'ndaki tematik yapının arketipinde mitolojik ve ritüel bir çizginin bulunduğu söylenebilir. Söz konusu arketip yapı ile ele alınan iki katmanlı tematik yapı arasında dönüştürücü öznel unsurların da konuşlandığı görülmektedir. Bu unsurlar arasında geçiş evreleri de bulunmaktadır. Böyle bir durumda en uygun ve uygulanabilir yöntemin geriye dönük yöntem olduğu söylenebilir. Söz konusu yöntemin uygulanması ile tematik yapının üst katmanından alt katmanına doğru derece derece ilerlemek mümkün olmakta ve tematik yapı herhangi bir bağlama aktarılabilir. Eski bağlam ise “yansımalar” şeklinde (kod yahut bilgi olarak) yeni bağlamda mevcudiyetini korumaktadır. Ancak bu “yansımalar”, yeni bağlamda karşıtlıklar da oluşturmaktadır. *Dede Korkut Kitabı*'nda da kaydedilen karşıtlıklar oldukça çoktur. Sonuncu boydaki tematik yapıda da metin altı tutarlılığı gerçekleştiren alt katmandaki karşıtlıklar, belirtiler şeklinde tematik yapının üst katmanına da yansımaktadır. Tematik yapının alt katmanının kurgulanması ise vurgulanan belirtilerin belirginleşmesiyle gerçekleşebilir.

Tematik yapının üst katmanına yansıyan en dikkat çekici karşıtlık, Aruz ve Kazan'ın ikili statülere (kahraman ve anti-kahraman) sahip olmalarıdır. Bu bağlamda metin altı, kendini iki hususta görünür kılmaktadır:

- Anlatıcı, Han Kazan'ı tematik yapının başlangıcından sonuna kadar kahraman statüye sahip karakter olarak anlatmaya çalışsa da Kazan'ın anti-kahraman statüsü kendini belli etmektedir. Bu kapsamda İç Oğuz - Kazan ve Kara Güne - Kazan gibi karşıtlıklar, vurgulanan hususa ilişkin örnek modeller niteliğinde ele alınabilir.
- Anlatıcı, Aruz Koca'yı Kalın Oğuz'u parçalayan bir anti-kahraman statüye sahip figür niteliğinde gösterme çabasında bulursa da Aruz'un kahraman statüsü görünmekte veya anlaşılmalıdır. Yani Aruz, töresel düzenin bozulmasına karşı olduğu için değil, doğrudan Beyrek'i öldürdüğü için cezalandırılmaktadır.

Kaydedilen karşıtlıklar, bütün durumlarda Beyrek'in öldürülmesi olayı ile birleşmektedir. Beyrek'in ölümü ile Kazan ve Aruz'un statüleri de değişmiş olur ve bu durum, onların

dönüştürücü tematik yapısal statülerini göstermektedir. Statü değişme, tematik yapıların dönüştürücü özelliğinin kaçınılmaz unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Bir unsurun yinelenmesi ise yapısal olay niteliğinde değerlendirilebilir. Ele alınan tematik yapıdaki statü değişme, doğrudan yinelenen unsurlar sırasını oluşturmaktadır. Bu sırada Beyrek de vardır. Şöyle ki, Beyrek'in Han Kazan ile Aruz Koca ve İç Oğuz ile Taş Oğuz arasında arabuluculuk faaliyeti bulunmaktadır. Epik-mitolojik düşüncenin ikili yapısı ise üç yapısal unsurun iki karşı yön oluşturduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, Aruz ve Kazan'ın sağ-sol unsurlara ait olmaları ve Beyrek'in arabuluculuğu dikkat çekmektedir. Yani ideal bağlamın iki üyesi (Aruz ve Kazan), statü değişimine maruz kaldıkları gibi, üçüncü üye (Beyrek) de statü değişiminden geçmektedir. Görüldüğü üzere bu durumda Beyrek, ölü ve diri statülere sahip olmaktadır.

Aruz Koca ile Han Kazan'ın ikili statülerinden birinin töreden ileri geldiği, ikincisinin mevcut olan sosyal-siyasi bağlamdan kaynaklandığı görülmektedir. Töresel statü, kutsal nitelikli Üç Ok - Boz Ok bağlamıyla, gerçek sosyal-siyasi statü ise İç Oğuz - Taş Oğuz bağlamlarıyla ilgilidir. Bu açıdan, Beyrek, aynı zamanda kutsal ve din dışı tabakalar arasında arabuluculuk yapmaktadır. Buna benzer arabuluculuğun ancak ritüel bağlamda gerçekleştiği söylenebilir. Söz konusu durum, Beyrek'in ölümünün ritüel bağlamda gerçekleştiğini göstermektedir.

Beyrek, statü değişme ritüelinin yöneticisidir ve bu yöneticilik, Korkut Ata'nın da işlevidir. Ancak söz konusu karakterler, birbirini inkâr etmeden aynı kutsal kült bağlamında bir model sırada yer almaktadırlar. Kanımızca, söz konusu modelin değişme özelliği göstermeyen yapısında boz kurt bulunmaktadır. Korkut Ata ile Beyrek karakterleri de *Dede Korkut Kitabı*'nın sonuncu boyuna boz kurdun model varyantları veya dönüştürücü eşdeğerleri niteliğinde yansımaktadırlar. Beyrek, ikili karşıtlığın üyesi olarak yapının diğer iki üyesi ile birlikte statü değişiminden geçebilmektedir. Bu durumda şu soru ortaya çıkmaktadır: Kazan ve Aruz'un statü değiştiricisi konumunda bulunan Beyrek, kendi ritüel ölümünü de kapsayabilen hangi ritüeli yerine getirmektedir? Statü değişme, bir durumdan başka bir duruma geçme olarak değerlendirilebilir ve Beyrek'in icra ettiği ritüel, tamamıyla bir geçiş törenidir. Turner'e göre, yapılan geçiş törenleriyle iki temel ilke amaçlanmaktadır: a. Statünün artırılması ritüeli; b. Statünün değiştirilmesi ritüeli (Turner, 1983, s. 232). Bu iki hususa dayanarak Beyrek'in öldürülmesi ritüelinin statü değişme töreni olduğu söylenebilir.

Turner, statü değişme ritüellerinde veya tören sürecinde yapısal bakımdan aşağı tabakada bulunanlar ile üst düzeyde bulunanların yerlerinin değiştirildiğini ve bununla toplumdaki herhangi sosyal-siyasi nitelikli gerginliğin ortadan kaldırıldığını yazmaktadır (Turner, 1983, s. 240). Bilindiği gibi statü değişme merasimlerinde toplumun alt tabakasında bulunanların yüksek statüye sahip olmalarıyla üst tabakadaki yetkililerin bağlı duruma getirilmeleri söz konusudur.⁵ Böylece, gerçekleşen yer değiştirme olayı ile bireyler toplumda uyum içinde yaşayabilir ve kozmik denge sağlanmış olur. *Dede Korkut Kitabı*'nda da Beyrek ile ilgili statü değişme töreninin hem üçüncü boyda hem de sonuncu boyda bulunduğu görülmektedir.

5 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Turner, 2018, s. 174-175.

Üçüncü boydaki törende, esirlikten kurtulup eve dönen Beyrek, kendi nişanlısının Yalancı oğlu Yaltacuk ile gerçekleştirmek üzere olan düğününe uğramaktadır (Gökyay, 2006, s. 79). O, burada ok atıp Yaltacuk'la yarışır ve onu yener. Bu durum, Kazan'ın dikkatini çeker ve iki karakter arasında aşağıdaki konuşma gerçekleşir:

Kazan Beg dizi üzerine geldi, aydur: Mere delü ozan, dile menden ne dilersin? Beyrek aydur: Sultanum, meni kosan da şölen yemeginün yanına varsam, karnum açdur doyursan, dedi. Kazan aydur: Delü ozan devletün depdi. Begler bugünkü begligüm bunun olsun, kon nereye giderise gitsün, neyelerise eylesün, dedi (Gökyay, 2006, s. 81).

Yukarıdaki hususa dayanıp üç yapısal olayı belirlemek mümkündür:

- a. Beyrek, Kazan'ın statüsünü düğün günü kapsamında elde etmektedir.
- b. Statü değişiminin bağlamı düğün ritüelidir.
- c. Beyrek'in ikili statüsü (ölü ve diri) bir etkindir. Yani Beyrek Oğuz ilinde ölmüş olarak bilinir, ancak diridir veya hayattadır.

Beyrek'in üçüncü ve sonuncu boylardaki statü değiştirme özelliği, çeşitli bağlamları yansıtmaktadır. Ancak, bağlam (ritüel) ile önemli yapısal unsurlar yinelenmektedir. Bu durum, bütün insanlığı ilgilendiren hususlar olarak (yaşam-ölüm, geçmiş-gelecek vs.) dikkat çekmektedir. Sonuncu boydaki tematik yapının alt katmanında da ritüelle ilgili tematik yapı bulunmakta ve bu yapıda da statü değişme ritüelinin olduğu görülmektedir. Boyun başlangıcında ise kutsal ve yapısal nitelikli düşünce biçiminde duyurulan ve tematik yapıda da yer alan kalıp -Üç Ok, Boz Ok yığınak olsa Kazan evin yağmaladurıdı- (Gökyay, 2006, s. 187), Oğuz topluluğunun bütüncül yapısını kapsamaktadır. Aynı zamanda, vurgulanan kalıp Oğuz ilinin bütün yapısal katmanlarını (İç Oğuz - Taş Oğuz, sağ- sol, yukarı-aşağı, geçmiş-gelecek, kutsal-din dışı, dost-düşman vs.) da bünyesinde taşımaktadır. Bu durumda, epik karşıtlığın tematik yapıya statüsel zıtlık niteliğinde yansıdığını dikkate alıp tematik yapı altı bağlamda onarılan ritüel statü değişme töreni olduğu söylenebilir.

5. Tematik Yapıdaki Statü Değişme Ritüelinin İşlevsel Modeli

Toporov'a göre ritüel, yaratılışın belirtisidir ve ritüelde ilk olarak yaratılış sürecinde meydana gelenler kurgulanır (Toporov, 1988, s. 16). Bu tespitite dikkat çeken en önemli husus, ritüel zamanı önceki kozmogonik durumun (ilk mekân ve zamanın) kurgulanması meselesidir. Ritüel, sonuncu boydaki karşıtlığın çözüm aracı olarak ilk kozmogonik konumu belirlemektedir. Mekân ve zaman birliği esasına bakılırsa, reel kozmosun yapısı da kutsal kozmosun uygun yapısı ile karşılaştırılabilir. Vurgulanan yapılar arasında özdeşleme işlemi gerçekleştirilir ve asıl yapının birbirinden uzaklaşmış unsurları kutsal yapıya uygun bir biçimde yeniden yapılır.

Yukarıda kaydedilen hususlara dayanarak sonuncu boyun tematik yapısına yansıması statü değişme ritüelindeki ilk kozmogonik durum oluşturulabilir. Oğuz topluluğundaki bu kozmogoni, Oğuz Kağan'la ilgili olan kutsal hafızadır. Oğuz Kağan, Oğuzların ilk ecdadı ve

dünya düzeninin kurucusudur. Yani, ritüelde Oğuz Kağan'ın kurmuş olduğu dünya düzeni (dünya modeli), tüm temel yapısal unsurlarıyla kurgulanabilir. Aynı unsurların sonuncu boyda buldukları dikkat çekmektedir: a. Üç Ok- Boz Ok, b. Beyrek'in kutsal boz kurt statüsü. Ancak, söz konusu unsurlar bununla sınırlı kalmamaktadır ve tematik yapıda diğer unsurların da bulunduğu görülmektedir. Bu unsurlar, tematik yapının alt katmanında bulunan unsurlardır, bunların kurgulanması gerekmektedir.

İlk baştaki kozmogonik süreçlerin oluşumunu sağlayan Oğuz Kağan da sonuncu boydaki tematik yapıda kendi dönüştürücü simgeleriyle bulunmaktadır. Şöyle ki, kozmogoni, ancak kozmogonik unsurlardan ibaret değildir, bu, aynı zamanda bir süreçtir. Bu süreçten Oğuz Kağan hakkında bilgi veren kaynaklarda da bahsedilmekte ve Oğuz kozmosunun modellenmesi üzerine yorumlar yapılmaktadır.⁶ Oğuz Kağan'ın kurduğu dünya modeli de sonuncu boydaki statü değişme ritüelinde Oğuzlar tarafından yeniden yapılmaktadır. Söz konusu model, Oğuz Kağan'ın kurduğu Boz Ok - Üç Ok dünya modelidir, bu modele dayanmadan İç Oğuz - Taş Oğuz kozmosunun kurgulanması mümkün değildir. Tematik yapıdaki düzen, yağma töreninin gerçekleşmesiyle kurgulanır, daha sonra bu düzen bozulur ve Beyrek'in katılımıyla yeniden kurulur. Bu kurgulama eylemi, aracı olarak Boz Ok - Üç Ok adıyla bilinen Oğuz dünya modeli temelinde gerçekleşir ve asıl Oğuz (İç Oğuz, Taş Oğuz) dünyasının yapısı da vurgulanan modelle belirlenmektedir.

Sonuncu boydaki statü değişme ritüeline yansıyan toplum içi karşıtlık, ritüel modelin bulunmasıyla çözülmektedir. Bu hususta ilk olarak kozmogonik konum onarılır ve Beyrek'in kült-model olduğu veya kurt kültü bağlamında yer aldığı kanıtlanır. Söz konusu doğrulama, Beyrek karakterinin kült-ecdat çizgisini ortaya çıkarmakla birlikte bu karakteri Oğuz Kağan'ın değişme özelliği göstermeyen yapısına da yakınlaştırır. Bu durum, bir rastlantı olmayıp Beyrek karakterinde iki çizginin - şaman ve savaşı - bulunduğunu göstermektedir. Beyrek, yukarıda kaydedilen özellikler açısından Oğuz Kağan ile Korkut Ata'ya benzetilip bu iki karakter arasında bulunabilen bir figürdür. Yani Beyrek'in savaşçılığı ve ecdat çizgisine sahip oluşu onu Oğuz Kağan'a, şamanlığı ve kurt kültü göstergesi ise Korkut Ata'ya yakınlaştırmaktadır. Bu açıdan Beyrek, savaşı ve şaman olarak kötü ruhlarla savaşan asıl şamanlara da benzetilebilir. Yani Beyrek'in savaşçı yönü, gerçek şamanlarda bulunan canlılık bağlamı savaşçı statü ile de ilgilidir. Böylelikle Korkut, Beyrek ve boz kurt karakterlerinin *Dede Korkut Kitabı*'na model türemeler niteliğinde yansıdığı dikkat çekmektedir.

SONUÇ

Dede Korkut Kitabı'nın sonuncu boyu (*İç Oğuz Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boyu*), yapısal-semantic inceleme yöntemiyle ele alınıp değerlendirilmiş, boydaki Beyrek karakterinin yapısı ve işlevsel yönleri tespit edilmiştir. Beyrek karakterinin boyun tematik yapısının üst katmanında ölü, alt katmanında ise diri olduğu ve bunun epik bir kodla işaretlendiği belirtilmiştir. Bu kodun herhangi bir durumu simgelemediği, ancak gerçekliğin model düzeyini yansıttığı da tespit edilmiştir. Sonuncu boyun irdelenmesi sonrası İç Oğuzlar ile Taş (Dış) Oğuzlar arasındaki

6 Bu konuda şu kaynaklara müracaat edilebilir: (Bayat, 2006; Togan, 1982).

kozmetik uygunluğun ritüelle gerçekleştiği saptanmış ve dolayısıyla Kalın Oğuz kozmosunun yapısal uyumunun doğrudan statü değişme ritüeliyle sağlandığı belirlenmiştir.

Araştırmada İç Oğuz ile Taş Oğuz arasında gerçekleşen çatışmanın bütün düzeyler açısından statüsel nitelikte olduğuna değinilmiş, tematik yapının kozmolojik yapısına ve ritüel-mitolojik semantiğine dayanarak statü değişme ritüelinin ortaya çıkmasında etkili olan unsurlar incelenmiştir. Araştırma sonucunda Beyrek'in sahip olduğu şaman ve kurt statülerinin sonuncu boydaki olayların akışına göre oluştuğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda, tematik yapıya yansıyan karşıtlığın bünyesinde kült bağlamının bulunduğu, boyun arketip yapısı ile ele alınan iki katmanlı tematik yapı arasında dönüştürücü unsurların konuşlandığı ve boydaki iki katmanlı yapıda işlevsel model olarak Oğuz dünya modelinin yer aldığı kanısına varılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Basilov, V. N. (1984). *İzbranniki duhov* [Seçilmiş ruhlar]. Moskva: Politizdat.
- Bayat, F. (2006). *Oğuz destan dünyası / Oğuznamelerin tarihi, mitolojik kökenleri ve teşekkülü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Bayat, F. (2016). *Mitten tarihe sözden yazıya Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Ceferli, M. (2001). *Dastan ve mif*. Bakü: Elm.
- Çelikbaş, E. Ö. (2020). Resim terapisinde meditasyon: meditatif resim. *Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(22), 88-96.
- Eliyarov, S. (2012). *Tarihimiz açıklanmamış mevzuları ile*. Bakü: Mütercim.
- Gökay, O. Ş. (2006). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- İsmayilov, H. (2010). Göyçe dastanlarında dastan informasyonunun fasilesizliği. *Azerbaycan Folkloru Külliyyatı*, XVII. H. İsmayilov ve E. Elekberov (Haz.). Bakü: Nurlan, s. 3-80.
- Levi-Stross, K. (1985). *Strukturmayya antropologiya* [Yapısal antropoloji]. Moskva: Nauka.
- Putilov, B. N. (1988). *Geroişekşiy epos i deystvitelnost* [Kahramanlık destanı ve gerçeklik]. Leningrad: Nauka.
- Turner, V. (1983). *Simvol i ritual* [Sembol ve ritüel]. Moskva: Nauka.
- Togan, Z. V. (1982). *Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznamesi, tercüme ve tahlili*. (2. bs). İstanbul: Enderun Yayınları.
- Toporov, V. N. (1988). O rituale. Vvedenie v problematiku. *Arkaışekşiy Ritual v Folklorih i Ranneliteraturnih Pamyatnikah* [Ritüel hakkında. Probleme giriş. Folklor ve eski edebiyat abidelerinde arkaik ritüel]. Moskva: Nauka, s. 7-60.
- Turner, V. (2018). *Ritüeller yapı ve anti-yapı* (N. Küçük, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.

